

Textual Criticism of Persian Literature
University of Isfahan E-ISSN: 2476-3268
Vol. 14, Issue 2, No. 54, Summer 2022

 : [10.22108/RPLL.2022.131244.1986](https://doi.org/10.22108/RPLL.2022.131244.1986)

(Research Paper)

Assessing the Stylistics of the Manuscript 'Translation of the History of Al-Uthman'

Taleb Rabie*

Kazem Dezfoulian**

Seyyed Mehdi Tabatabaei***

Abstract

The events and happenings of the Ottoman government from the beginning of its emergence to the time of Ragheb Pasha are perfectly illustrated in *the History of Al-Uthman*. Next to its historical value, this work provides valuable knowledge about the social situation of the people, their behavior, cultural changes, and thinking patterns of the population in that period. The author of this work, Ahmad Judet Pasha, born in Bulgaria in 1823 was a very prominent and influential person in the Ottoman government. This book is translated by Mohammad Hossein Khoei by the order of Naser al-Din Shah in 1900. The prose of this work, excluding the introduction, which is an artificial one, is in colloquial language and is one of the anonymous texts of the Qajar era. There are two manuscripts of this book, both dating back to the thirteenth century. The first version is complete and the second version is incomplete. Due to the importance of the Qajar colloquial language in the changes and developments of modern Persian, the objective here is to assess the position of the author and translator and its translation style to elucidate the worth of this anonymous historical version alongside its linguistic significance.

Introduction

The identity of any nation relies on its history, which is always extracted from the literary texts and manuscripts belonging past. These literary and historical texts need special amendment and revision as a result of the passage of time and the countless alterations in them. In this study, it is sought to answer the question: What is the effect of translating *the History of Al-Uthman* and what are its stylistic features? A complete presentation of this manuscript to its audience, particularly those enthusiastic about manuscripts and the students and researchers of history and literature is the objective here. Regarding *the History of the Ottomans* in Iran, works like *The Chronicles of Al-Uthman* by Muhammad ibn Haji Khalil al-Qanwi, *The History of Uthman Pasha* by Abu Bakr ibn Abdullah in the account of the Ottoman invasion of the Safavid Empire in the Caucasus and the conquest of these areas, *Kunha al-Akhbar* by Mustafa Ali has been published. With due respect to

* PhD Candidate of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

** Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author Email: k.dezfoulian12@gmail.com)

*** Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

all, none have assessed the manuscripts, their modified versions, and their stylistics.

The History of Al-Uthman is a comprehensive work on the history and politics of the Ottoman government written in an introduction (in its biography and the reason for writing the book) and twelve related articles. In the introduction of the work ordered by Abdul Majid Khan, the author recognizes that the depiction of the events of the Ottoman government endured a state of ambiguity since 1677, (Judat Pasha, 1900, p. 5).

The author of this book is Ahmad Judet Pasha, born in the Bulgarian, Lufcha province in 1823 where his father and grandfather were local dignitaries. Due to his inherent intelligence, he became a member of the General Education Assembly and the director of the Teachers' College. At a young age, because the Yeniçeri Corps was dispersed, he was appointed to write Ottoman history from 1774 to 1826. When he became a government official, he wrote valuable books like the *Tazkar*, *Judith History*, *Debates*, and *Al-Adwar Calendar*, which are the solicited works for understanding the history of that era. His works are considered a turning point in the history of Turkish literature. Unfortunately, there exist no reliable sources and our information is restricted to the statements of the translator in the introduction of the book. His name is not stated in the annual book of the government against Iran, where the names of the court translators, their nationality, and the language of their translation and the translators of the Qajar court from 1912 to 1935 are documented. According to the translator, he translated this book subject to Nasser al-Din Shah's interest in historical texts in 1900 (Judat Pasha, 1900, p. 5).

Methods and Materials

To better comprehend the style of the translation of *the History of Al-Uthman*, it is essential to assess the different ideological, lexical, syntactic, rhetorical, and pragmatic layers of the text during the stylistics of the text by Mohammad Taghi Bahar and Sirius Shamisa. Initially, at the lexical level, the many indicators used in the author's language are recorded in separate tables. Based on the high frequency of these symbolic words, we seek to achieve the stylistics of the work and the hidden discourse in the text. In this context, many consider style to be the art of lexicography. This attitude is always unsupported because the word is more recognizable than other structures of language and it flourishes and is dynamic as a human being" (Fotouhi, 2012, p. 246).

Discussion and Conclusions

After reviewing this work, we conclude that the style of translations of the Qajar era is not in conflict with the style of journalism and colloquial language. The prose of Mohammad Hossein Khoei is ambiguous in the introduction of the book but becomes simplified in the subsequent parts. The work is without literal terms in the hidden layers of inter-textual discourse.

The translator is bound by the original text, and except for a few short slips and changes in sentence volume, no other changes are evident in the book to harm the historical content. Some of its stylistic features are: 1) Being closer to colloquial language and not providing much literary aspect, 2) recurrent use of indefinite Arabic words, 3) use of slangs in numbers and nouns, 4) matching of adjectives, 5) the use of compound verbs, 6) common use of prepositions, 7) use of verbs in the virtual meaning, 8) use of compound adjectives for the subject, 9) use of words, idioms, and slangs, 10) use of Turkish pronunciation of foreign words, 11) frequent use of synonymous words and short sentences in the main text, and 12) confusion of sentence components and adherence to Arabic syntax, assurance and allusion, simile, metaphor, and irony.

Mohammad Hossein Khoei has used singular court and government ciphers, distinct names, and personal, temporal, and spatial indicators in his translated lexical layer to authenticate his scientific text and historical report. This writing style is not entirely objective and scientific. He has applied virtual meaning and abstract words and used codes that are the tools for his distinctiveness in the field of moral and religious guidance. The syntactic structure of this book provides a precise sign of a historical report through consecutive, short, and discrete sentences. He was able to display the power of his writing through adorning sentences with literary terms.

Most of the verbs and words applied indicate his safety and confidence in what he features. The literary and rhetorical layers have provided a literary aspect to this historical text and this is one of the most outstanding aspects of this work. His art and rhetoric are illustrated in literal terms, similes, and, mostly, eloquent similes. In this study, we found that he used rhetoric and literary

tools in the text as a protection for his implicit thinkers to assess his critical beliefs and to induce his audience. He has written his phrases in an expressive and persuasive sense and has sought to use less obligatory, emotional, and desirable actions that have little certainty.

Keywords: Manuscript of *the History of Al-Othman*, Ahmad Judat Pasha, Mohammad Hossein Khoei, Colloquial Prose

References

- Abdullahian, H., & Bagheri, A. A. (2017). Five speech actions in poetry, "The sound of water feet" Sepehri, *Quarterly Journal of Persian Language and Literature*, 1(1), 241-258.
- Adamit, F. (1976). *Amirkabir and Iran*. Tehran: Kharazmi Publication.
- Afshar, I. (Ed.) (1989). *Almathir vA Alathar*. Tehran: Asatir Publication.
- Anonymous. (2005). *Encyclopedia of Islam*. Istanbul: Turkish Religious Foundation, Cevdet Pasha.
- Anwar, A. (1973). *List of Manuscripts of the National Library*. Tehran: Ministry of Culture and Arts.
- Arikan, Z. (1958). *Historiography from the Tanzimat to the Republic, from the Tanzimat to the Republic, Encyclopedia of Turkey*. Istanbul: Communication Publication.
- Bahar, M. T. (1971). *Stylistics (History of the Evolution of Persian Prose)*. Tehran: Amir Kabir Publication.
- Bamdadi, B. (2003). Azerbaijani style in Persian poetry. *Quarterly Journal of Literary Text Research*, 17, 84-102.
- Bayani, Kh. (1996). *Fifty years of Iranian history in the Nasserite period*. Tehran: Alam Publication.
- Dargahi, M. (2004). The place of meaning in the stylistics of Persian poetry. *Journal of the Faculty of Literature and Humanities*, 47, 193.
- Delbari, H., & Mehri, F. (2015). The Function of Ideology in the Stylistic Layers of Hassanak Vazir's Story. *Journal of Textual Criticism of Persian Literature*, 2, 78-63.
- Farshidvard, Kh. (1985). *About Literature and Literary Criticism*. Tehran: Amir Kabir Publication.
- Farshidvard, Kh. (2003). *Today's detailed grammar based on modern linguistics*. Tehran: Sokhan Publication.
- Fotouhi, M. (2012). *Stylistics of theories, approaches and methods*. Tehran: Sokhan Publication.
- Ghazvini, M. (1948). Death of contemporaries. *Yadegar Magazine*, 1, 3-5.
- Haeri, A. H. (1999). *List of Manuscripts of the Library of the Islamic Consultative Assembly*. Tehran: Islamic Consultative Assembly, Museum and Documentation Center.
- Haghighat, A. R. (1990). *History of Iranian Intellectual Movements in the Qajar Period*. First Edition. Tehran: Iranian Authors and Translators Company.
- Haj Babaei, M. R. (2015). *Types of Persian prose in the Qajar era*. Tehran: The Story of a New Pen.
- Judet Pasha, A. (1900). *History of Al-Uthman*. Translated by Mohammad Hussein Khoei, Tehran: National Library.
- Judet Pasha, A. (1926). *History of Al-Uthman*. Translated by Mohammad Hossein Khoei, Tehran: University of Tehran Library.
- Judet Pasha, A. (1928). *Judith History*. Translated by Abdul Qadir Effendi. Beirut: (n.p).
- Judet Pasha, A. (1929). *History of Judet*. Istanbul: Ottoman Press.
- Kemaleddin, M. (2003). *Ottoman History and Historians (Ayine-i Zurefa)*. Istanbul: Kitabevi.
- Maghsoud, J. (1971). *List of Manuscripts of Isfahan Public Library*. Tehran: Ministry of Culture and Arts.
- Mahboubi Ardakani, H. (1991). *History of New Civilization Institutions in Iran*. Tehran: University of Tehran Press.
- Pashazadeh, Gh. A. (2013). Judet Pasha, the Link between Historiography and Political Thought with Western-Islamic Foundations. *Journal of Islamic Studies*, 17, 46-27.
- Rasuli Mehrabani, R. (2017). History of Golben Khans about the Crimean Khanate and its Persian translations. *Journal of Book Criticism*, 16, 266-257.
- Safinezhad, Javad; Sahab, Gh. R. (2015). *World: Geography of Iran and the World*. Tehran: World

of Sahab Geography.

Shamisa, S. (1994). *Generalities of Stylistics*. Tehran: Ferdows Publication.

Shamisa, S. (1998). *Prose Stylistics*. Tehran: Mitra Publication.

Sheikh al-Hakma'i, E. (2012). Who is the translator of Thessaloniki history?, *Journal of Heritage Report*, 2(6), 50-51.

Vahed Dust, M. (2018). *Iranian literature in the Qajar period*. First Edition. Tehran: Soroush Publication.

فصل‌نامه علمی متن‌شناسی ادب فارسی

معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان

سال پنجاه‌ونهم، دوره جدید، سال چهاردهم

شماره دوم (پیاپی ۵۴)، تابستان ۱۴۰۱، ص ۱۸ - ۱

تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۸/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۵

[10.22108/RPLL.2022.131244.1986](https://doi.org/10.22108/RPLL.2022.131244.1986)

(مقاله پژوهشی)

معرفی و سبک‌شناسی نسخه خطی ترجمه تاریخ آل عثمان

طالب ربیع*؛ کاظم دزفولیان؛** سید مهدی طباطبایی***

چکیده

تاریخ آل عثمان جزو متون تاریخی دوره عثمانی است که در یک مقدمه و دوازده مقاله در شرح احوال سلسله عثمانی به نگارش درآمده است. این اثر شرح وقایع و اتفاقات دولت عثمانی از مبدأ پیدایش تا زمان راغب پاشا و خلاصه اتفاق‌هایی است که بعد از سال ۱۱۸۸ قمری به وقوع پیوسته است. این اثر افزون‌بر ارزش تاریخی، آگاهی‌های گران‌سنگی دربارهٔ اوضاع اجتماعی مردم، رفتار و عملکرد حاکمان عثمانی، دگرگونی‌های فرهنگی و شیوه تفکر و نگرش مردم عصر به مخاطب ارائه می‌دهد. نویسنده اثر، احمد جودت پاشا، متولد ۱۸۲۳ میلادی در بلغارستان است که در دولت عثمانی شخصی بسیار مشهور و متنفذ بوده است. مترجم نیز فردی به نام محمدحسین خویی است که به اظهار خودش، به دستور ناصرالدین شاه در سال ۱۲۷۴ قمری به ترجمه این اثر همت گماشته است. نثر این اثر به‌جز مقدمه که نثری مصنوع و متکلف دارد، به زبان محاوره است و جزو متون گمنام دوره قاجار به شمار می‌رود. از این کتاب دو نسخه خطی در دست است که هر دو به قرن سیزدهم تعلق دارد. نسخه اول کامل و نسخه دوم ناقص و ناتمام است. به‌سبب اهمیتی که زبان محاوره‌ای قاجار در تغییر و تحولات فارسی امروزی دارد، بر آن شدیم تا به معرفی جایگاه مؤلف و مترجم و سبک ترجمه آن پردازیم تا ارزش این نسخه گمنام - که افزون‌بر ارزش زبانی، ارزش تاریخی نیز دارد - آشکار شود. بر این اساس، به تناسب موضوع، به شرح حال نویسنده و مترجم، موضوع کتاب، ساختار مطالب کتاب، نسخه‌های موجود از آن، رسم‌الخط و سبک این اثر پرداخته می‌شود.

واژه‌های کلیدی

نسخه خطی؛ تاریخ آل عثمان؛ احمد جودت پاشا؛ محمدحسین خویی؛ نثر محاوره

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران،

talebrabii12@gmail.com

** استاد زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،

k.dezfoulia12@gmail.com

*** استادیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران،

m_tabatabaei@sbu.ac.ir

۱- مقدمه

هویت هر ملتی به تاریخ آن ملت وابسته است و آن ملت همواره در بزنگاه‌های تاریخی از این هویت خود سود می‌جوید تا بقای خود را ادامه دهد. این هویت نیز چیزی به‌جز تاریخ و ادبیات آن ملت نیست؛ همه اینها در نسخ خطی ثبت است که به‌علت گذشت زمان و تحریف‌های وارد در این متون به تصحیح و بازنگری ویژه نیاز دارند. همین مهم انگیزه‌ای برای نویسندگان ایجاد کرد تا به معرفی و سبک‌شناسی یکی از نسخ خطی در زمینه تاریخ این سرزمین پردازند.

این پژوهش برای پاسخ به این پرسش نگارش شده است: «ترجمه تاریخ آل عثمان چگونه اثری است و چه ویژگی‌های سبکی دارد؟»؛ نیز این پژوهش در پی معرفی کامل این نسخه خطی به مخاطبان خود، به‌ویژه علاقه‌مندان به نسخ خطی و همچنین دانشجویان و پژوهشگران حوزه‌های تاریخ و ادبیات است. معرفی نسخه خطی این اثر، افزون‌بر اینکه غبار فراموشی را از صورت این نسخه می‌روبد، موجب تحریک مخاطب به خواندن آن و فهم اطلاعات تاریخی و التذاذ ادبی از این اثر می‌شود. همچنین سبک‌شناسی این اثر - که در این پژوهش به میزان ممکن انجام یافت - کمک می‌کند تا شناخت بیشتری از سبک نثرها و ترجمه‌های دوران قاجار به دست آوریم.

درباره تاریخ عثمانیان در ایران آثاری مانند *تواریخ آل عثمان* اثر محمد بن حاجی خلیل القونوی، *تاریخ عثمان* پاشا به قلم ابوبکر بن عبدالله در شرح تهاجم عثمانی به قلمرو صفویان در قفقاز و تصرف این مناطق، *کنه الاخبار* از مصطفی عالی، *صحائف الاخبار منجم* باشی و... نوشته شده و به چاپ رسیده است؛ ولی از آنجاکه این پژوهش بر روی نسخه خطی انجام شده و تصحیح این نسخه نیز بر عهده نویسندگان این تحقیق بوده است، پیشینه‌ای برای آن نمی‌توان ذکر کرد و این اثر برای نخستین‌بار معرفی و سبک‌شناسی می‌شود.

۲- شرح حال نویسنده و مترجم

نویسنده کتاب *تاریخ آل عثمان*، احمد جودت پاشاست که در ۱۸۲۳ میلادی در ایالت لوفچای بلغارستان به دنیا آمد؛ پدر و پدربزرگش از سرشناسان محلی بوده‌اند (جودت پاشا، ۱۳۰۸: ۶). احمد جودت علوم ابتدایی را در جوانی در زادگاه خود کسب کرد و بیست و دو سال بیشتر نداشت که در دفتر روم ایلی به منصب قضاوت نشست (Cemaleddin, 2003: 106). وی به‌سبب هوش ذاتی و فطرت پاکش، از ابتدا به عضویت مجلس معارف عمومی و مدیریت دارالمعلمان رسید. سپس مأموریت یافت تا تاریخ عثمانی را از سال ۱۷۷۴ تا ۱۸۲۶ م. - که سپاه ینیچری برچیده شد - بنویسد (همان، ۱۳۰۹: ۳). تاریخ پیش از سال ۱۷۷۴ م. را ژوزف هامر پورگشتال، مترجم جلد اول *تاریخ و صاف* به آلمانی نوشته بود. سپس احمد جودت به سال ۱۸۵۵ م. به منصب وقایع‌نگار دولتی رسید. در آن زمان، این منصب به کسانی داده می‌شد که علمی وافر داشتند و صاحب تجارب بودند و می‌توانستند امین شمرده شوند. وی زمانی که عهده‌دار این مقام بود، متون مهمی مانند *تذکره*، *تاریخ جودت*، *معروضات* و *تقویم‌الادوار* را به رشته تحریر درآورد که از آثار مهم برای شناخت تاریخ آن زمان هستند. آثار وی در تاریخ ادبیات ترکی یک نقطه عطف شمرده می‌شود. آثار او همواره به ساده و روان بودن، جامعیت و آگاهی نویسنده از صحت و سقم مطالب ستوده شده است (arikan, 1958: 1548)؛ این آثار در زبان ترکی عثمانی مثال‌زدنی‌اند. احمد جودت از سال

۱۸۶۵ م. به ریاست دیوان عدلیه، وزارت معارف، وکالت صدارت و چند مقام دیگر نیز رسید تا اینکه در ۱۸۹۵ م. دار فانی را وداع کرد.

مؤلف اصلی کتاب بسیار مشهور است و منابع بسیاری درباره احوال و زندگانی وی سخن گفته‌اند؛ اما درباره محمدحسین خویی، مترجم فارسی کتاب، متأسفانه شرح و توضیح مفصلی در کار نیست و اطلاعات ما محدود به اظهارات خود مترجم در مقدمه کتاب است. در سالنامه دولت علیّه ایران نیز که نام مترجمان دربار، ملیّت و زبان ترجمه آنان ثبت شده است و مترجمان دربار قاجار را از سال ۱۲۹۰ تا ۱۳۱۳ ق. در بر می‌گیرد، نامی از وی نیست. به اظهار خود مترجم، وی به سال ۱۲۷۴ ق. بنابه علاقه شخصی ناصرالدین شاه به متون تاریخی، به دستور او، به ترجمه کتاب *تاریخ آل عثمان* اقدام کرده است (جودت پاشا، ۱۲۷۴ ق.: ۵)؛ اینکه نامی از وی در سالنامه دولت علیّه ایران نیست، نشان می‌دهد که وی احتمالاً یا تا سال ۱۲۹۰ ق. فوت کرده و یا از سمت خود انصراف داده بوده است.

مترجم پیش از ترجمه این کتاب، شش جلد از سی و دو جلد *تاریخ خیرالله افندی* را نیز ترجمه کرده بود (همان) و بقیه این کتاب را مترجمی به نام میرزا محمودخان افشار در ۱۳۰۲ ق. به فارسی برگرداند (دهقانی، ۱۳۹۰: ۹). غیر از این دو اثر، اثر دیگری به نام وی نیست و این مسئله کمی عجیب است؛ زیرا مترجمی با سمت مترجمی دربار و شغل ترجمه می‌باید بیشتر از اینها از وی آثار باقی بماند. احتمالاتی که به ذهن مؤلفان رسید از این قرار است که یا ترجمه‌هایش از میان رفته‌اند و یا به احتمال بیشتر چون در دارالترجمه اعتمادالسلطنه مشغول به کار بوده و بنابه مدارک تاریخی، اعتمادالسلطنه بسیاری از آثار نویسندگان و مترجمان ناشناس را به نام خود منتشر می‌کرده (قزوینی، ۱۳۲۷: ۵۸)، آثار وی نیز احتمالاً به نام اعتمادالسلطنه منتشر شده است.

۳- موضوع و ساختار کتاب

تاریخ آل عثمان اثر مفصلی در تاریخ و سیاست دولت عثمانی است که در یک مقدمه (در شرح احوال خود و سبب تألیف کتاب) و دوازده مقاله به نگارش درآمده است. مؤلف در مقدمه اثر بیان می‌کند که از سال ۱۰۸۸ ق. شرح وقایع و اتفاقات دولت عثمانی در پرده ابهام باقی مانده بود (جودت پاشا، ۱۲۷۴ ق.: ۵) و به همین سبب، وی به دستور عبدالمجیدخان بدین کار همت گمارد. دوازده مقاله اصلی کتاب به شرح زیر است:

مقاله اول: در بیان لزوم و فایده علم تاریخ و بیان احتیاج به آن؛

مقاله دوم: در بیان اوضاع و اطوار دول و اقسام آن؛

مقاله سوم: در بیان احوال عمومیّه دول اسلامیّه و مبدأ ظهور دولت علیّه عثمانیه؛

مقاله چهارم: در بیان کیفیت ظهور و استقرار دولت علیّه عثمانیه؛

مقاله پنجم: در بیان وقایعی که از بدایت ظهور دولت عثمانیه تا زمان سلطان سلیمان به وقوع رسیده؛

مقاله ششم: در بیان وقایعی که از عهد سلطان سلیمان تا زمان وفات فاضل احمد پاشا به ظهور رسیده؛

مقاله هفتم: در بیان محاربه عمومیّه دول اروپا؛

مقاله هشتم: در بیان وقایعی که بعد از وفات فاضل احمد پاشا تا زمان صدارت ابراهیم پاشای داماد واقع شده؛

مقاله نهم: در بیان وقایعی که از ایام وزارت ابراهیم پاشا تا وفات راغب پاشا اتفاق افتاده؛

مقاله دهم: در بیان وقایعی که از زمان راغب پاشا تا تاریخ ۱۰۸۸ ق. به ظهور رسیده؛
مقاله یازدهم: در شرح بعضی از اوضاع قریم و بیان خلاصه وقایعی که بعد از سال ۱۱۸۸ ق. به وقوع رسیده؛
مقاله دوازدهم: در بیان کیفیت جمع کردن تاریخ و بقیه وقایع سال ۱۱۸۸ ق.
از آنجاکه مؤلف در زمان حیات، منصب وقایع‌نگار دولتی را داشته، محرم اسرار مهمی بوده است؛ نیز از یک‌سو به زبان‌های عربی، فارسی و آلمانی تسلط داشته است و از سوی دیگر، کتابخانه‌های عثمانی غنای بالایی داشته‌اند؛ بنابراین توانسته است از منابع معتبر چند زبان استفاده کند و تاریخی مستند به دست دهد. منابع استفاده‌شده مؤلف چنانکه مترجم عربی کتاب، عبدالقادر افندی اشاره کرده، عبارت است از: *تحفة الکبار، رساله قوجی بک، حدیقه الوزراء، دوحه المشایخ، سفینه الرؤسا، مقدمه القوانین التشریفات، مجموعه فایق افندی، تاریخ کاترینه، رساله آیینة ظرفا، گلبن خانان، تاریخ شهری افندی، تاریخ شمعدانی‌زاده، تاریخ انوری، تاریخ ادیب، تاریخ بلاد السودان* و... و نیز بعضی متون تاریخی فارسی که به نامشان اشاره نشده و تنها به ذکر «بعض تواریخ فارس» بسنده کرده است (جودت پاشا، ۱۳۰۸: ۵-۱۵).

۴- سبک‌شناسی تاریخ آل عثمان

برای استخراج ویژگی‌های سبک‌های ادبی، بهترین و دقیق‌ترین راه مطالعه متون و توجه به مسئله بسامدها، ابداعات، اشتراکات و افتراق‌های میان آثار هر دوره است؛ زیرا هم بسامدها و تکرارها نشان‌دهنده ویژگی سبکی است و هم خروج از هنجارها و ابداعات ادبی می‌تواند ویژگی سبکی به شمار آید (بامدادی، ۱۳۸۲: ۸۵).
در سبک‌شناسی دوره قاجار معمولاً میزان بهره‌مندی اثر از زبان عامیانه، تعداد واژه‌های فرنگی، تجلیات تمدن غربی، ظهور احوالات اجتماعی و سیاسی و بینش انتقادی مؤلف بررسی می‌شود و نمی‌توان این مقوله را نادیده گرفت که نثر دوره قاجار، پایه و اساس نثر فارسی امروزی است. نوع نثر مترجم فارسی کتاب *تاریخ آل عثمان* از عامه‌پسندی و سادگی بی‌بهره نیست؛ زیرا در بحبوحه آشنایی ایرانیان با غرب و أخذ صنایع و تکنولوژی قرار دارد. اگر این سادگی را چیزی غیر از بی‌سوادی و بی‌اطلاعی مترجم از منابع ادبیات کلاسیک بدانیم، می‌توان گفت نثر محمدحسین خوبی کاملاً عوامانه است و شیوه استفاده از لغات عربی ثقیل و جعلی نشانه بی‌اطلاعی وی از نثر فصیح همان دوره قاجار است.

برای بهتر شناختن سبک ترجمه *تاریخ آل عثمان*، بر خود لازم دانستیم که در اثنای سبک‌شناسی متن به روش محمدتقی بهار و سیروس شمیسا، در این پژوهش لایه‌های مختلف ایدئولوژیکی، واژگانی، نحوی، بلاغی و لایه کاربردشناسی متن را بررسی کنیم. بر همین اساس، ابتدا در سطح واژگانی تعدادی از شاخص‌های کاربردیافته در زبان نویسنده، در جدول‌هایی جداگانه ذکر شد. با توجه به بسامد بالای این واژگان نشانه‌دار کوشش شد به سبک‌شناسی اثر و گفتمان خفته در پشت متن یابیم؛ همانگونه که «بسیاری، سبک را هنر واژه‌نویسی می‌دانند و در کار شناخت سبک‌ها بیش از هر چیز، چشم بر واژگان دوخته‌اند. این نگرش، گاه چندان بی‌پایه نیست؛ زیرا واژه، هم شناسنامه‌دارتر از دیگر سازه‌های زبان است و هم چونان انسان، زنده و پویاست» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۴۶).

۱-۴ تحلیل لایه واژگانی کتاب

«واژه‌ها علاوه بر رسالت ارتباطی‌ای که بر دوش می‌کشند، محمل انگاره‌ها و فضاهاى ذهنی خالق خویش‌اند و هیچ‌گاه نباید از بار عاطفی آنها غافل بود» (دلبری و مهری، ۱۳۹۴: ۶۷). واکاوی سطح واژگانی یک اثر کمک می‌کند بخش بزرگی از شاکله سبک فردی نویسنده بر مخاطب روشن شود؛ زیرا گزینش وی از میان انبوه واژه‌ها، گفتمان مدنظر و لایه‌های پنهان ذهن نویسنده را آشکار می‌کند.

جدول شماره ۱: نمونه‌های از رمزگان واژه‌ها در ترجمه تاریخ آل عثمان

رمزگان اخلاقی و اعتقادی	رمزگان حکومتی	رمزگان حرفه
اجل؛ ذات قدس؛ حجّاج؛ زوّار؛ حرمین؛ مکه؛ مذهب؛ شرع و قانون در حق دین و دولت؛ امانت‌الله؛ عدل و انصاف؛ حق تعالی؛ دعای خیر ختام؛ خیر و شر؛ اسلام و مسلمین؛ تکیه شیخ مراد؛ قاریان؛ خدام مسجد جامع؛ نماز جمعه؛ عباد؛ آمین؛ رب العالمین؛ بیت‌الله الحرام	والیان؛ رئوس؛ حضرت شهریارى؛ میدان قتال و معرکه؛ دربار معدلت‌مدار؛ اجناد قبایل شقاوت‌نهاد؛ وزیر صایب‌تدبیر؛ شاهانه؛ شهریار معدلت‌شعار؛ خلعت وزارت؛ رعایا و برایا؛ ترسانه عامره؛ عزل و نصب؛ لشکر؛ سلطان	امیرآخوری؛ چاوش‌باشی؛ وزارت؛ کیسه‌دار موقوفات؛ امین مطبخ؛ نیابت؛ عساکر سرحدات؛ کدخدای صدر عالی؛ سفیر شهیر ایران؛ قاپوچی باشی؛ شاعر اندرونی؛ دفتردار؛ سرعسکر؛ کاتب؛ سراطبا؛ رئیس الخطاطین؛ قاطرچی؛ ساریبان؛ طبیب مسیح‌دم؛ حکیم‌باشی

فراوانی و گستردگی واژه‌ها در ستون نخست نشان می‌دهد که نویسنده به ایدئولوژی‌های اخلاق‌گرا و مذهبی حاکم بر عصر خویش تمایل دارد و این گرایش را در نگارش متنی تاریخی نمایان کرده است که معمولاً باید گزارش صرف باشد؛ این امر بیانگر غلبه باورهای دینی و پند و اندرز بر ذهن نویسنده است؛ برای نمونه، در بیان حال مخالفان درون‌حکومتی مصطفی پاشا، آنها را «اهل غرض» خوانده و در با جمله‌ای معترضه در وصف ایشان می‌نویسد: «ولیکن بعض اهل غرض "فی قلوبهم مَرَضٌ" که به جهت اخذ و غنیمت، در حین فرصت، بدعت را سنت می‌دانند» (جودت پاشا، ۱۲۷۴: ۵۳).

دو ستون دیگر این جدول، تناسب بیشتری با موضوع و محتوای اثر دارد. واژگانی کاربرد یافته است که درباره وحوش دربار و حکومت و مشاغل حکومتی است و نمایانگر گفتمان سیاسی و تاریخی کتاب است.

جدول شماره ۲: نمونه‌های از رمزگان شاخص در ترجمه تاریخ آل عثمان

شاخص شخص	شاخص زمان	شاخص مکان
سلطان (سلیمان)؛ شاه (اسماعیل)؛ خواجه (سعدالدین افندی)؛ صدر اعظم (ابراهیم پاشا)؛ سردار اکرم (ابراهیم پاشا)؛ قلعای (محمد کرای)؛ شهزاده (سلطان سلیم خان)؛ سید (ابوبکر افندی)؛ اشرف‌زاده (عبدالقادر افندی)؛ حاجی (ابراهیم پاشای)	روز نهم شهر شوال؛ روزبه‌روز؛ امروز؛ سه روز علی‌التوالی؛ ظرف مدت قلبی؛ حوالی غروب؛ شش سال جدال؛ دو ساعت از روز گذشته؛ ماه صیام؛ چهارم جمادی‌الآخر؛ ساعت دهم؛ سنه ماضیه	جبه‌خانه؛ توپخانه؛ باروت‌خانه؛ مواکب؛ ساحل سرا؛ سییل‌خانه؛ روسیه؛ فرانسه؛ آناتولی؛ قلعه صوغوجق؛ استانبول؛ گرجستان؛ ایالت رقه؛ بحر اسود؛ بغداد؛ در حوالی دفتر؛ مکه؛ شام؛ لهستان؛ بلدان؛ رودخانه طونا؛ سلاتیک

نویسنده در کاربرد «شاخص» برای اسم‌های خاص آنچنان‌که باید تنوع به خرج نداده است. شاخص‌های پیش از اسامی بیشتر تکراری و تاحدی معدود است که از این میان، شاخص «سلطان» به فراخور موضوع کتاب،

بیشترین کاربرد را دارد. در این پژوهش، لقب‌های مرکبی که با ترکیب «الدین» شکل یافته، جزو شاخص‌ها به شمار نیامده است؛ زیرا در متن معمولاً پس از این القاب اسم خاص به کار گرفته نشده و به صورت‌های «ولی‌الدین افندی»، «ناصرالدین شاه»، «خیرالدین پاشا»، «سعدالدین افندی»، «غیاث‌الدین سلطان» و «صلاح‌الدین» استعمال شده است. شاخص‌های زمان و مکان نیز در یک اثر تاریخی جزو ارکان اصلی متن است و وصله ناگسستنی تاریخ‌نویسی است؛ در نتیجه نویسنده در استفاده فراوان آنها برای روشنگری و موثق‌کردن گزارش تاریخی خود ناگزیر از کاربرد آنهاست.

جدول شماره ۳: نمونه‌های از رمزگان واژه‌های عینی و ذهنی در ترجمه تاریخ آل عثمان

واژه‌های حسی و عینی	واژه‌های ذهنی و انتزاعی
کشتی؛ بادبان؛ قلعه؛ جزایر؛ قلاع و بقاع؛ رودخانه؛	عدل؛ انصاف؛ سعادت؛ صداقت؛ توجه؛ عزیمت؛
جسر؛ نهنگ؛ زورق؛ بر؛ بحر؛ دریا؛ عهدنامه؛ مهر؛	احترام؛ امانت؛ استعداد؛ امارت؛ کدورات؛
گردن؛ کلیسا؛ مسجد؛ تصدیق‌نامه؛ سمور؛ تفنگ؛	مسرآت؛ یأس و حرمان؛ رضا و تراضی؛ گرسنگی؛
شمشیر	حمیت و غیرت؛ مصالحه

در ساده‌ترین تعریف، واژگان عینی را واژه‌هایی می‌دانیم که با حواس پنج‌گانه ظاهری درک شوند؛ در مقابل، به دیگر واژگان که از محدوده حواس ظاهری فراتر رفته‌اند و با دلالت بر باورها، معانی و مفاهیم انتزاعی و کیفیت‌ها سروکار دارند، واژه‌های ذهنی می‌گوییم. در حالت عادی، انتظار خواننده از یک متن تاریخی این است که میزان کمی از واژگان ذهنی را در متن بیابد و از آنجاکه در این متون به دنبال دریافت اطلاعات مستند و اخباری است، باید بیشتر واژگان عینی به رشته تحریر درآید؛ ولی یکی از امتیازات خاص ترجمه تاریخ آل عثمان این است که بسامد کاربرد واژگان ذهنی و انتزاعی در آن بالاست و به همین سبب است که نویسنده این پژوهش افزون‌بر ارزش تاریخی، اعتبار ادبی بالایی برای این متن قائل است و آن را درخور توجه بیشتر می‌داند.

همانگونه که در ستون دوم جدول شماره سه مشخص است، واژگان ذهنی بیشتر در پیوند با معارف دینی و اندرزهای اخلاقی است و از باورها و اعتقادات مذهبی و فرهنگی حاکم بر جامعه عصر نویسنده سرچشمه گرفته است. میزان انتزاعی بودن این واژه‌ها به مقداری نیست که صراحت و شفافیت تاریخ‌نگاری را از متن بگیرد و متن را به حوزه استعاره‌های گنگ و نامفهوم و پیچیده وارد کند؛ با وجود این، می‌توان از دل همین واژگان ذهنی، میزان دخالت نویسنده در متن تاریخی و قضاوت‌های متعدد وی را دید. «الحق در حق وزیر بی‌انصافی کردند و به خاطر نیاوردنند که چنین وزیر غیور، در هیچ قرن ظهور نخواهد کرد. اغراض ذاتیه و منافع شخصیه خودشان را به مصالح دولیه مزیت نهاده، در مجال صداقت و امانت خیانت و اهانت ورزیدند» (همان: ۴۹).

مسئله دیگری که می‌توان در گفتمان حاکم بر ترجمه خوبی بررسی کرد، میزان کاربرد واژه‌های خاص در مقابل واژه‌های عام است. «اسم خاص آن است که تنها بر یک فرد معین از افراد نوع دلالت کند و اسم خاص، کمتر از عام وابسته می‌گیرد و جمع می‌شود» (فرشیدورد، ۱۳۸۴: ۱۸۴).

محمدحسین خوبی در ترجمه خویش، بنا بر ضرورت تاریخ‌نگاری و مستندنویسی، واژگان خاصی مانند «علی پاشا»، «ابراهیم حفطی»، «احمد نظیف افندی»، «روسیه»، «رودخانه طونا» و... را بسیار به کار برده است و از این

طریق آگاهی‌های دقیق‌تری را به مخاطب منتقل کرده است تا مستندات وی برای درک رویدادهای تاریخی بیش از پیش مجسّم و فهمیده شود. این امر بیشتر دربارهٔ اعلام افراد و مکان‌ها دیده می‌شود. از سوی دیگر، واژگان عام مانند «وزارت»، «شهر»، «جامه»، «والی»، «ایمپراتور» و... نیز در نثر او کاربرد فراوانی دارد؛ نویسنده گاهی نیز برخلاف انتظار، این متن تاریخی را از مسیر روایت عینی رویدادها خارج می‌کند و به سوی کلی‌گویی و نتیجه‌گرایی می‌کشانند. نمونه‌هایی از این موضوع در سطرهای بالاتر بیان شد.

مجموع نمونه‌ها و نگاشته‌های بالا نشان می‌دهد که در ورای پوسته ظاهری ترجمه تاریخ آل عثمان، تفکر و گفتمان نویسنده را می‌توان یافت. وی با استفاده از زبان مذهب و اعتقادی و همچنین کاربرد اسامی عام و واژگان ذهنی و انتزاعی اثری تاریخی - تعلیمی پدید آورده است که از لابه‌لای واژه‌های نکته‌های اخلاقی بسیاری درک می‌شود و ارزش ادبی والا و بسیاری دارد. همچنین واژه‌های عینی و اسم‌های خاص در کنار نشانه‌ها و شاخص‌های ویژه حکومتی و دولتی توانسته است برای کتاب اعتبار و ارزشی تاریخی به دست آورد. برای بررسی بیشتر لازم است تا ویژگی‌های نثر خوبی در سه سطح زبانی، ادبی و فکری بررسی شود.

۲-۴ سطح زبانی

زبان ترجمه تاریخ آل عثمان به زبان روزنامه‌های عصر قاجار بسیار نزدیک است و سادگی و بی‌پیرایگی آنها را تمام و کمال به ارث برده است. از شهرت مترجم مشخص است که وی آذری‌زبان بوده است و در بسیاری از قسمت‌های کتاب، از عهده نقل درست مضمون جمله ترکی به فارسی برنیامده و جمله فارسی را دچار تعقید کرده است. لازم است برای نمایش هرچه بیشتر ویژگی‌های زبانی کتاب، آنها را به دلیل گستردگی حوزه دلالت سطح زبانی در سه سطح آوایی (موسیقایی متن)، لغوی (سبک‌شناسی واژه‌ها) و نحوی (سبک‌شناسی جمله) تقسیم‌بندی و به نمونه‌هایی اشاره کرد.

۱-۲-۴ مختصات آوایی ترجمه تاریخ آل عثمان

الف) تجنیس: تجنیس آوردن دو کلمه همانند و همجنس است در عبارت که معنی آنها متفاوت باشد. گونه‌هایی از جناس در تمام متن به کار رفته است؛ ولی در مقدمه بسامد بیشتری دارد و مترجم نثری مصنوع برای مقدمه استفاده کرده است؛ از میان جناس‌ها، دو نوع ناقص و زائد کاربرد بیشتری دارند؛ به گونه‌ای که برای مثال، جناس همسان (تام) در متن این اثر به چشم نویسندگان نیامد. در ادامه به شواهدی اشاره می‌شود:

جناس ناقص: «روزی که قَدَم به دست دولت قَدَم مدّت هِشْتَه» (جودت پاشا، ۱۲۷۴ ق: ۳)؛ «نوی بربط و نی، بر بطّ می، کیفیت افزود» (همان: ۷۲)؛ «سلطان غوری کشته گشته» (همان: ۳۴).

جناس زائد: «بهایم و حیوان که غالباً هایم و حیران راه می‌روند» (همان: ۷)؛ «رضیّه و مرضیّه» (همان: ۴)؛ «حصن حصین» (همان: ۲۳۰).

جناس قلب: «باسط بساط امن و امان» (همان: ۲)؛ «و اَلّا به تکلیف دولت نمسه اقدام دولت علیّه به این امر خطب، خطب و خطاست» (همان: ۳۸۸).

جناس لفظ: «وقایع قریبه معاصرین و اتفاقات غریبه ملل مختلفه...» (همان: ۳)؛ «از وجود دو خان، دود و دخان

فساد و اختلال متصاعد گشته» (همان: ۳۰۳).

جناس خط یا تصحیف: «و چون بجهت فوق قوت...» (همان: ۴۸).

جناس اشتقاق: «بعضی از علماء تعلیم و تعلم علم تاریخ را...» (همان: ۱۰)؛ «انوار ضمیرش مُشرق اشراق است» (همان: ۳).

ب) تسجیع

کاربرد سجع عنصر اصلی نثر مصنوع است که در جملات پیاپی آورده می‌شود و نثر را به شعر و کلام موزون نزدیک می‌کند. نمونه‌هایی از این عنصر بیان می‌شود:

سجع مطرف: عسیر التدبیر (همان: ۱۲)؛ حصول مأمول (همان: ۸)؛ زمان و دوران (همان: ۷۷)؛ بالدفعات در طی تحریرات... و استحکامات (همان: ۲۱۵)؛ حاصل تقریر سفیر اینکه... (همان: ۲۲۸).

سجع متوازی: قدیم و عمیم (همان: ۱)؛ اعتراضات و اعتذارات (همان: ۲۴۰)؛ اخسار و اضرار (همان: ۱۱۷).

سجع متوازن: توابع و نواحی (همان: ۲۸)؛ «سلیمان خان به تکمیل و تنظیم و توثیق و تتمیم رساند» (همان: ۳۵). موازنه: «مهمّد قواعد مُلک و ملت؛ مؤسسِ قوانین دین و دولت؛ واقف دقایق جهان‌داری؛ حافظ شرایط تاج‌داری» (همان: ۲)؛ «بی‌رویت قلم برنداشت؛ بی‌فکرت رقمی ننگاشت؛ رهی نمود که گرهی نگشود» (همان: ۴۶).

ج) هم‌آوایی

«و چون سلطان محمدخان رابع به سنّ سالِ سابع، جالس سریر سلطنت و...» (همان: ۴۵)؛ «منقضیه بی‌بصر بصیرت اولی‌البصاره...» (همان: ۲).

د) تکرار

«خصوصاً ولید ثانی که در سفاهت ثانی نداشت» (همان: ۲۰)؛ «و چون بجهت فوت قوت، قوت ضعف ضعف قوت پذیرفت» (همان: ۴۸).

ز) تضاد

«انجام مُهام را از آغاز مُلهمند؛ انتهای کلام را از ابتدا مُعلم» (همان: ۳)؛ شرق و غرب (همان: ۳۵)؛ صلح و حرب (همان: ۳۵)؛ خیر و شر، نیک و بد (همان: ۲۳۰)؛ «مستشار امور دولت و مؤتمن اسرار سلطنت، صاحب عقل و دانش، خداوند بصیرت و بینش، خان جلیل‌العنوان، عظیم‌المرتبه و الشّان بود» (همان: ۱۳۹-۱۴۰)؛ «در انتخاب آلائی بیگی از زعما و ارباب تیمار هر سنجاق کسی را انتخاب نمایند که مستقیم‌الأطوار، صاحب تمکین و وقار، معتمد و خدمتگزار، قادر و صداقت‌کار، بالاتفاق مستصوب و مختار، در زمرة خود صاحب لیاقت و غیرت شعار، در تمشیت امور نافذالحکم و قوی‌الاعتدار، متدین و اهل حقّ و به رتبه آلائی بیگی الیق و احقّ و مستحقّ بوده باشد» (همان: ۲۸۳).

۴-۲-۲ ویژگی‌های لغوی ترجمه تاریخ آل عثمان

یکی از سطوح، بررسی‌های زبانی است که با واژه سروکار دارد و مسائلی از قبیل بررسی درصد لغات فارسی و غیرفارسی، میزان کاربرد لغات کهن و مهجور، آرکائیسیم، حروف اضافه، انواع فعل، انواع پسوندها و پیشوندها و بسیاری دیگر از نکات و ظرایف دستوری را در بر می‌گیرد.

الف) همسانی صفت و موصوف: در زبان فارسی، صفت و موصوف در شمار و جنس مطابقت ندارند. این مطابقت با آغاز نثر فنی، به تقلید از زبان عربی در ادب فارسی رواج یافت. مترجم به تبعیت از نثر زمانه خود، به‌طور فراوان، صفت را با موصوف مطابقت داده است؛ به‌طوری که این مطابقت به یکی از ویژگی‌های برجسته سبکی در ترجمه خوبی تبدیل شده است: وقایع قریبه (همان: ۴)؛ سنوات منسیه (همان: ۵)؛ حوائج ضروریه بشریه (همان: ۷)؛ حرمین محترمین (همان: ۲۶۷)؛ شمالیه داخله (همان: ۳۱۵)؛ قاعده مرعیه قدیمه (همان: ۱۶۳)؛ حرمین شریفین (همان: ۲۸) و

ب) کاربرد افعال مرکب: تخلف ورزیدند (همان: ۳۱۴)؛ منزل دادند (همان: ۲۵۶)؛ شیوع پذیرفت (همان: ۳۸۱)؛ خطاب داشت (همان: ۹۲)؛ راه می‌رفت (همان: ۲۰۴)؛ روانه کرد (همان: ۲۶۳)؛ ابصال کردند (همان: ۹۳)؛ نصب کردند (همان: ۱۷)؛ حرکت کردند (همان: ۵۵)؛ مداخله می‌نمودند (همان: ۴۵۰)؛ تبعید شد (همان: ۲۹۸)؛ معزول کرد (همان: ۹۴).
ج) کاربرد فراوان وجه مصدری: موضوع و مجعول بودن (همان: ۱۱)؛ مرجعیت خاص و عام شدن (همان: ۹۳)؛ روان کردن (همان: ۶۷)؛ ثابت کردن (همان: ۱۱۹). در بسیاری اوقات «مصدر» با افزودن «یت» به اسم ساخته می‌شود: «سه سال در مسند خانیّت نشسته بود» (همان: ۱۳۲).

د) کاربرد افعال در معنای مجازی: ابراز نمودند (همان: ۳۶۳)؛ دعوت و ادخال کردند (همان: ۲۹۳).
ه) استفاده از صفات مرکب برای موصوف: جیوش دریاخروش (همان: ۲۲)؛ دولت قوی‌مکنت (همان: ۲۹)؛ شعرای بلاغت‌شعار (همان: ۷۹).

و) کاربرد اعداد به صورت عامیانه: یانزده (همان: ۱۰۲)؛ دوانزده (همان: ۱۰۴)؛ هفصد. گاهی نیز اعداد به صورت کهن نوشته شده‌اند: اوّل حکومت مطلقه، دویم حکومت مشروطه، سیم حکومت جمهوریّه (همان: ۱۵).
ز) کاربرد واژگان، اصطلاحات و افعال عامیانه: خواب خرگوش غفلت (همان: ۲۱) و خودسرشدن (همان: ۸)؛ جسارت‌نداشتن (همان: ۱۴)؛ اذن‌داشتن (همان: ۱۵)؛ صرفه‌بردن (همان: ۷۸).

ح) استفاده فراوان از واژگان عربی: یکی از ویژگی‌های لغوی ترجمه تاریخ آل عثمان که در متن ترکی نیز دیده می‌شود، استفاده فراوان از واژگان عربی است. این واژگان گاه به صورت مفرد، گاه به صورت ترکیب‌های عطفی و گاه نیز به صورت ترکیبات عربی به کار رفته‌اند. مترجم و مؤلف در استفاده از واژگان عربی منعی نمی‌بینند و می‌توان این ویژگی را در متن نامه‌ها و معاهدات فراوان دید؛ تا آنجا که در بخش‌های ذکرشده به جز در فعل‌ها و قیده‌ها، واژه‌های فارسی دیده نمی‌شود:

«اکثری از اوقات اقدام به محاربات کرده و مانند سیل دمان به هیجان درآمده، در اطراف و اکناف عالم استیلاء یافته» (همان: ۱۸)؛ «چون از مبادرت و مسابقت او آگاهی یافت، علی جناح الاستیعجال به مقابله شتافت» (همان: ۳۴)؛ «بعد از طراد و طعان و اعمال سیف و سنان که آتش قتال و نیران جدال، اشتعال پذیرفت، صفوف نظام روسیه از انتظام افتاده» (همان: ۶۶)؛ «آخر الامر که به واسطه ظهور بعضی از عوارض و سوانح، دولت علیه قرین اختلال شد، به چیره‌دستی سلطان محمود ثانی عوارض مکذره و مضره مندفع گردیده، دولت از صدمات متوالیه، محفوظ و مصون ماند» (همان: ۱۲۰).

ط) تلفظ ترکی واژگان بیگانه: امریقا (امریکا)؛ فریدریق (فردریک)؛ قترینه (کاترین) امپراطوریچه (به جای

- امپراطور زن)؛ کارلوس (کارلوس)؛ امپراطور المانیا؛ بلغراد؛ اورپا (همان: ۲۴۹)؛ اوردو (همان: ۴۰)؛ امپراطور (همان: ۲۶)؛ «بالاخره که ناپلیون پوناپارت به مرتبه امپراطوری فائز شد» (همان: ۱۶)؛ قالغایی (همان: ۱۳۱).
- ی) **استفاده فراوان از واژگان مترادف**: یکی از ویژگی‌های سبکی ترجمه تاریخ آل عثمان استفاده فراوان از واژگان مترادف است. این واژگان معمولاً به صورت ترکیبات عطفی استعمال شده‌اند. ترکیباتی که اغلب عربی هستند و در کنار هر واژه، معادل عربی آن نیز ذکر شده است. این کلمات عربی از کلمات متعارف و رایج در زبان آن روزگار بوده است و نمی‌توان استفاده از آنها را بر عربی‌دانی مترجم حمل کرد:
- «وقایع قریبه معاصرین و اتفاقات غریبه ملل؛ از تعدی و استیلا همدیگر و جور و اعتساف معشر شور و شر، فارغ و مطمئن شده» (همان: ۸)؛ «مصون از شایبه تبدیل و تغییر قلیل و کثیر بماند و مضامین این مواد را در ممالک بلاد و دولتین، متعمد و معتبر بشناسند» (همان: ۸۹)؛ «اهالی جزایر به تحریک و ابعاث جلادت و غیرت ذاتیه و اعانت و حمایت حاکم فاس، عساکر اسپانیا را بعد از مقابله و مقاتله، انهزاماً فرار دادند» (همان: ۱۸۰).
- ک) **چسباندن «ب» به کلمه**: «و حکومت جسمانیه که بحکومت ماذیه معروفه رسمیه تفسیر کردیم بحسب استقرار منقسم بسه قسم است» (همان: ۱۵)؛ بمحافظ؛ بالاستقلال؛ بسبب (همان: ۲۵۳).
- ل) **حذف پیشوند از فعل پیشوندی**: «از عهده اینهمه... محاربات عظیمه آمده» (به جای برآمده) (همان: ۸۳).
- م) **صورت مجهول فعل به جای فعل معلوم در صورتی که نهاد جمله نیز ذکر شده است**: «شاه اسماعیل صفوی... بلاد خراسان را متصرف شد» (همان: ۳۳)؛ «روسیه بقوه حریبه آمده قلعه ازاغ را متصرف شدند» (همان: ۵۸).
- ن) **جمع مکسر**: «لهذا عامه اشخاص از عوام و خواص بالطبع برای اخذ طرق تجارب و عبرت به مطالعه کتب تواریخ و سیر محتاج‌اند» (همان: ۷).
- س) **نوشتن مصوت بلند «آ» در میان کلمه با سرکش**: شواهد بسیاری در این اثر دیده می‌شود که مصوت بلند «آ» در میان واژه‌ها با سرکش (کلاه) نوشته شده است؛ چیزی که امروزه به جز در واژه «قرآن»، کاربرد ندارد: استیلاء (همان: ۳۴)؛ اشیاء (همان: ۱۵۴)؛ ابقاء (همان: ۲۰۱)؛ از وزرا و وکلا و سرحدنشینان و... (همان: ۲۱۹).
- ع) **کاربرد حروف اضافه‌های مرکب**: به توسط (همان: ۲۰۱)؛ بمعیت (همان: ۶۹)؛ از آن وقت بعد (همان: ۱۳۱).
- ف) **تنوین**: موخراً (همان: ۱۳۲)؛ مقدماً (همان: ۱۳۲)؛ اغتناماً (همان: ۱۵۳)؛ نقداً و حواله (همان: ۱۵۸).
- ص) **استعمال هکذا به جای همچنین** (رک. همان: ۸، ۱۵۲، ۲۰۲ و...).
- ق) **جدانوشتن پیشوند منفی ساز «نه»**: «به تطمیع ایشان اقبال نه نماید» (همان: ۲۴۹)؛ نه پرداخته؛ نه نموده.
- ر) **کاربرد ضمیر پیوسته همراه با الف**: «سایر قلمرواش مقرر فرمود که...» (همان: ۱۳۲).
- ش) **ترکیبات بدیع**: «روسیه که همیشه در کمین فرصت به چنین روز دیده‌دوز بودند» (همان: ۷۲)؛ پادشاه جهانیان پناه (همان: ۲۴۹)؛ دولت سعادت‌اقتران (همان: ۳۴)؛ عساکر نصرت‌مآثر (همان: ۳۴)؛ سلیمان پاشای سالف‌البیان (همان: ۲۰۱).

۴-۲-۳ ویژگی‌های نحوی ترجمه تاریخ آل عثمان

«سطح نحوی» یا «سبک‌شناسی جمله» بررسی جمله از نظر محور هم‌نشینی و دقت در ساخت‌های غیرمتعارف، کوتاه و یا بلند بودن جملات، کاربردهای کهن دستوری، وجوه کهن افعال، افعال پیشوندی، کاربردهای خاص ضمائر، صرف افعال کهن و غیره است.

«گاهی سیاق عبارات و طرز جمله‌بندی و به عبارت دیگر نحوه بیان مطلب به لحاظ جمله‌بندی جلب توجه می‌کند و همین به نوشته تاحدی وجهه سبکی می‌دهد؛ مثلاً جمله‌بندی‌های جلال آل احمد کوتاه و مقطع است یا جمله‌بندی‌های محیط طباطبایی که طویل و مفصل است. در نوشته‌های دکتر زرین‌کوب هم ساخت جملات کیفیات خاصی دارد» (شمیسا، ۱۳۷۷: ۲۱۹-۲۲۰).

الف) کوتاهی جملات در متن اصلی: در ترجمه خوبی، در متن اصلی، جملات در بیشتر قسمت‌ها به دلیل غالب بودن محتوای تاریخی و خبری، مبتنی بر ایجاز هستند و اگر نتوان نثر وی را با نثر روزنامه‌نویسان یکی دانست، باید گفت به نثر ایشان شباهت بسیاری دارد. مانند:

«در این اثنا، قریم کرای خان وفات کرده، رودخانه‌ها هم طغیان نمود. ضرورتاً، عساکر تفریق و تقسیم شدند و اکثر مهمات و لوازمات تلف گشت. روسیه بعد از اطلاع از این مقدمات، عساکر عثمانیه را تا رودخانه طونا تعاقب نمودند» (جویدت پاشا، ۱۲۷۴: ۸۸)؛ «نواحی آن حدود را سوخت و تاخت و چون نوبت عزیمت شمال و غرب رسید عمرش وفا نکرده درگذشت» (همان: ۳۴ و ۳۵).

بلندی و کوتاهی جمله‌ها و همچنین پیوستگی یا گسستگی عبارت‌های جملات می‌تواند برخی از حالات روحی و عقیدتی و نیز سبک و ساختار ذهنی نویسنده را به مخاطب بنمایاند. جمله‌ها در نثر این کتاب معمولاً کوتاه است و میزان کاربرد جملات ساده بسیار بیش از جمله‌های مرکب است.

یکی دیگر از نکاتی که تأکید ما را بر ادبی بودن و ارزشمندی متن تأیید می‌کند و آن را از گزارش صرف تاریخی فاصله می‌بخشد، این است که نویسنده برخلاف مورخان دیگر به آرایش سخن بیشتر توجه دارد و گاه یک معنای واحد و ساده را در چندین جمله پیوسته و قریب‌المعنا بیان می‌کند: «در خلال این احوال، دولت لهستان هم از یک طرف راه نقض پیمان و طریق نکث ایمان پیش گرفته، اظهار مخالفت و اعلان محاربت نمودند. همین سانحه جدید نیز علت مزیده خسارت دولت و تفرقه مملکت گردید. بعد از ظهور این مقدمات مدعیان صدر اعظم کالکلاب العادیات به سرش هجوم آورده، مقتضیات تقدیر را به مشارالیه صادرات تقصیر داده، به قتل و اعدام رساندند» (همان: ۴۹).

ب) کاربرد اشعار ترکی: در مجموع پانزده بیت و یک تک مصراع شعر به زبان ترکی در این کتاب به کار رفته است که با توجه به موضوع و بن‌مایه اثر، انتظار کاربرد بیش از این را نمی‌توان داشت. یادکرد دو غزل کامل به زبان ترکی در صفحات ۱۳۴ و ۱۳۵ و ۱۳۸ از نکات جالب در یک متن تاریخی و علمی است.

یاچه سین صد چاک ایدن هر بر کُلک گلشن ایچره ناله سیدر بلبلنک

(همان: ۱۳۰)

«قیلدی اسلامی بعون الله قوی سلطان روم» (همان: ۱۳۲)

سویلدی زوار تاریخن ایشتدیم انوری اولدی حقاً جامع عبدالحمید خان سجده‌گاه
(همان: ۳۲۵)

ج) کاربرد اشعار فارسی: نویسنده از اشعار فارسی نیز تقریباً به همان اندازه شعر ترکی بهره برده است و این استعمال اشعار بسامد بالایی در کتاب او ندارد. شاهد مثال‌های شعر فارسی در این اثر را یک رباعی و پنج تک مصراع تشکیل می‌دهد.

تا بود غم و شادی و هرمان بوده زین‌گونه گذشته تا که دوران بوده
ما تجربه کردیم که در ملک شما راحت همه در قلعه و زندان بوده
(همان: ۱۳۳)

شد به قیمت همچو پروین سنبله (همان: ۴۸)؛ جنون و تهور به معنی یکی است (همان: ۴۹)؛ نیز رک. دو مصراع جداگانه همان: ۶۰ و یک مصراع همان: ۶۹).

افزون بر اشعار ترکی و فارسی، نویسنده چهار بیت و یک مصراع نیز به زبان عربی در اثر خود گنجانده است تا آشنایی خویش با این زبان را به رخ بکشد. ابیات عربی در صفحات ۷۵، ۱۲۸، ۲۶۴ و ۳۲۷ ذکر شده‌اند. نکته مهم و منفی این اثر در استفاده از اشعار فارسی، ترکی و عربی این است که نویسنده در هیچ شاهد مثالی نام شاعر را بیان نکرده و تنها در ابتدای این مثال‌ها به بیت یا مصراع یا غزل و رباعی بودن آنها اشاره داشته است.

د) درهم‌ریختگی اجزای جمله به پیروی از نحو عربی: مترجم، کتاب را به صورت تحت‌اللفظی ترجمه کرده است. او واحد ترجمه را واژه در نظر گرفته و نحو عربی را حفظ کرده است؛ مانند:

«خصوص دفع و منع اینگونه اضرار و اخسار را عبدالکریم خان زند از والی بغداد، عمر پاشا خواهش نمود» (همان: ۱۹۹)؛ «تبعه قرال مشارالیه را هر که باشد، حکام و ضباط دولت علیه بی‌جهت و سبب، تعدی و تحقیر و حبس نکنند» (همان: ۴۹۱).

ه) پیروی از زبان محاوره و کاربرد اصطلاحات رایج عامه: این یک ویژگی عمومی برای متون نثر این دوره است و محمدحسین خوبی نیز از آن برکنار نیست: «در جنازه‌اش جمعی از علمای اعلام حاضر شده» (همان: ۱۰۹)؛ «اجاله» (همان: ۲۳۷)؛ «مقابله بالمثل» (همان: ۲۴۶)؛ «از جانب دولت نظر طمعی نخواهد بود» (همان: ۲۳۸)؛ «الاجل الاحتیاط» (همان: ۲۳۲)؛ «بعد از دقت ملاحظه» (همان: ۲۹۱)؛ «ساحل‌سرا» (به‌جای ویلا) (همان: ۴۳۸)؛ «ولیکن ابا و امتناع وجوه و اعیان حسینعلی خان ایروانی از اجرای این رسم و آیین به‌طرف دولت چون اشعار و آنها شد، از اینجا توافق استحصال حمایت سابق با امتناع لاحق فهمیده نشده، لهذا اطمینان تمام از ایشان حاصل نشد» (همان: ۲۳۷)؛ «به مباشرت خاصگی مأمور» (همان: ۲۴۰) [به مباشرت مأمور خاصه]؛ «از بلیه و با نفوس کلیه تلف شدند» (همان: ۳۲۳)؛ «از عهد حدائت سن در مرجوعات نشو و نما کرده» (همان: ۳۲۶).

و) اطناب و تصنع در مقدمه: مترجم مقدمه کتاب را با سبکی مصنوع و آراسته به آیات و آیات قرآنی ترجمه کرده است. تصنعی که به کار برده است، افزون‌بر اینکه بسیار ظاهر و هویداست، دلنشین و پخته نیز نیست.

ز) وجهیت نحوی: منظور از وجهیت در اینجا بررسی مؤلفه‌هایی از کاربردهای نحوی است که میزان التزام،

قاطعیت، شک و تردید، آرزو، تحکم و اجبار نویسنده را در جملات، گزاره‌ها و رویدادهای گزارش شده در متن نشان می‌دهد. این وجه بیشتر در افعال و ساختار نحوی جملات آشکار می‌شود. وجه کلام در یک گفتمان، قادر است نوع مناسبات قدرت و ایدئولوژی را به تماشا بگذارد. وجهیت کلام را می‌توان در ابعاد اخباری، التزامی، تمنایی، معرفتی و عاطفی، رهجویی کرد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۸۴-۲۹۵). در متن منبع ما، بیشترین وجه به‌کاررفته «وجه اخباری» است؛ زیرا نویسنده که گزارشگر تاریخ است باید با التزام، قاطعیت و تعهد کامل رویدادهای زمان را شرح دهد تا گزارشی موثق از تاریخ عثمانیان بر مخاطب اثرش عرضه دارد؛ همچنین گاهی که گزارش تاریخ را دست‌مایه ادب تعلیمی قرار می‌دهد و به پند و اندرزهای اخلاقی، مذهبی و ایدئولوژیک می‌پردازد، وجه اخباری را بیش از التزامی و امری استفاده می‌کند تا به سخنان حکیمانه و پندآمیزش قاطعیت بیشتری ببخشد و مخاطب آنها را بهتر بپذیرد: «شموع فروزان در قنادیل بلور لالستان طیره‌بخش روشن آسمان شد. سپهر با هزاران چشم به حسرت تماشای چراغان، از کهکشان آه‌کشان می‌گشت... کام آرزو را به چاشنی کلام گلرخان شکرلب شیرین می‌نمودند و کاغذخانه را به رجال کبار دولت تقسیم کرده» (جودت پاشا، ۱۲۷۴: ۷۵ و ۷۶).

۴-۳ تحلیل لایه بلاغی و سطح ادبی

«توجه به بسامد لغاتی که در معانی ثانوی (مجاز) به کار رفته‌اند. مسائل علم بیان از قبیل تشبیه و استعاره و سَمبل و کنایه. مسائل بدیع معنوی از قبیل ایهام و تناسب، و به‌طور کلی زبان ادبی اثر و انحراف‌های هنری و خلاقیت ادبی در زبان. تمام سخن فرمالیست‌ها این است که در ادبیات اصل، ادبیت (Literariness) است یعنی طرز بیان و نحوه ارائه موضوع به‌صورت ادبی. هرچه ادبیت اثری مشخص‌تر باشد اثر ادبی‌تر است» (شمیسا، ۱۳۷۳: ۲۲۴).

در تحلیل لایه بلاغی این متن تاریخی، بیش از آنکه بن‌مایه اثر را مدنظر داشته باشیم، به شیوه بیان و بازنمایی رویدادها می‌پردازیم. نویسنده با کمک‌گرفتن از آرایه‌ها و صنایع ادبی (مانند تشبیه، تلمیح، کنایه و...) ایدئولوژی مدنظر خود را تقویت می‌کند و افزون‌بر بیان رویدادها، معانی دوم کلام خود را (مانند بزرگ‌نمایی، تحقیر، استهزاء، دعا و نفرین و...) به مخاطب القا می‌کند؛ اتفاقاً همین معانی ثانویه ما را به گفتمان ایدئولوژیک نویسنده رهنمون می‌شود و حتی می‌توان به برخی مبانی فکری و سیاسی مورخ و گرایش‌های وی نسبت به گزارش‌ها پی برد. برای نمونه می‌توان از صفات و القاب و تشبیهاتی که در توصیف افراد به کار می‌گیرد، حبّ و بغض وی را نسبت به آنها فهمید. برخی از کاربردهای بلاغی متن کتاب برای نمونه بیان می‌شود:

الف) تضمین و تلمیح

در تضمین و تلمیح به آیات و اشعار، مترجم اگر ابیات را حذف نکند، بیشتر تابع مؤلف اصلی است و مؤلف نیز تاحدی از آیات و ابیات استفاده کرده است تا از خشکی گزارش تاریخی بکاهد: «شخص انسان را در خطّه امکان به مفاد "إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ" تاج عزّت و کرامت بر سر نهاد و به تأسیس و تشکیل دایره سلطنت، طبقه سلسله سلاطین را به خطاب ظلّ الهی در اوج درجه شرف مزیت داد، "أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ"» (همان: ۱)؛ «به مضمون اینکه "إذا كان رب البيت بالطلب ضارباً فلم تلم الصبيان فيها على الرقص" طبایع اکثر ناس، به این آیین نو، ایجاد استیناس گرفته، شیوه می‌پرستی، رسم مخموری و مستی را فریضه و واجب دانسته» (همان: ۷۵).

چنانکه مشهود است، تضمین آیات و احادیث و سخنان بزرگان در دل متن تاریخی در خدمت تقویت گفتمان ایدئولوژیک نویسنده است که از باورها و عقاید دینی و مذهبی و اخلاقی وی سرچشمه گرفته و سبک نگارش او را تحت تأثیر قرار داده است.

ب) تشبیه

«وجودش شمعی است به مشکوه معدلت افروخته، سلطنت جامه‌ای است به قامت قابلیتش دوخته» (همان: ۳)؛ در این عبارت، کاربرد صنعت بلاغی تشبیه، پوششی برای تمجید از ممدوح است که علاقه و احترام نویسنده به ناصرالدین شاه را نشان می‌دهد. از میان انواع تشبیه رایج در ادبیات فارسی، در این کتاب بیشتر با تشبیه بلیغ یا اضافه تشبیهی روبه‌رو هستیم: «هر گاه در بحر و غا شناوری کردید... و آلا غریق بحر نیستی هستید» (همان: ۲۰)؛ «تیغ غزای او را کلید فتح مبین نماید» (همان: ۸۳)؛ «دیگ دماغ» (همان)؛ «بعضی از تحریرات... در گوشه نسیان چون نامه اهل عصیان از نظر افتاده بود» (همان: ۴)؛ «سُقَات عنایتش» (همان: ۲)؛ «مشکوة معدلت» (همان: ۳)؛ «بحر و غا» (همان: ۲۰)؛ «توسن فتنه» (همان: ۶۷).

ج) استعاره

«چرخ زمردپوش، دست خامه به دامن توصیفش نرسد» (همان: ۴۶)؛ «دختر رز چون محبوبه غیرمحبوبه از هر طرف روی نمود» (همان: ۷۲).

د) کنایه

«بی می مستی نمایند و بی سماع رقص آیند» (همان: ۱۷)؛ «خواب خرگوش» (همان: ۲۱)؛ «در ملک خردمندی تجربت دیده [و] تلخ و شیرین چشیده بود» (همان: ۲۴)؛ «پنبه غفلت و غرور در گوش کردن» (همان: ۶۱)؛ «چون آوازه جرأت و جسارت او در اقطار بلاد به السنه و افواه افتاد» (همان: ۲۱)؛ «تیغ مصاف در غلاف رفت» (همان: ۱۷۲)؛ «خیال خام استیلاء قسطنطنیه در دیگ دماغ می‌پخت» (همان: ۳۴).

ه) توصیف

«قرار مصالحه و معاهده را چون به انجام رساند، تیغ مصاف در غلاف رفت، بازار می صاف درگرفت، بزم دلبران رزم دلبران شکست، کمند سلسله‌مویان دست جنگجویان بست، دختر رز چون محبوبه غیرمحبوبه از هر طرف روی نمود، نوای بربط و نی بر بَطْ می کیفیت افزود، میدان تعلیم حرب به شبستان رقص و ضرب مبدل شد، معلمان حربیه در قهوه‌خانه و میخانه تنبل و کسل گشتند» (همان: ۷۲).

۴-۴ سطح فکری

مؤلف اصلی متن اهل سنت و مترجم شیعی مذهب بوده؛ این امر باعث شده است تا مترجم در مقدمه دست ببرد و تقریباً جنبه‌های مذهب سنی را از آن بگیرد (همان: ۱۹)؛ اما خوشبختانه در لابه‌لای کتاب که درباره اقدامات شاه عباس و شاه اسماعیل صفوی در ترویج تشیع است و مؤلف لحنی بغض‌آلود دارد، مترجم دستی در آنها نبوده است (همان: ۳۳ و ۴۴).

امانتداری مترجم درباره حمله عثمانی‌ها در زمان حمله افغانه نیز دیده می‌شود که در آن، مؤلف لحنی ناسیونالیستی دارد و برای از دست رفتن ممالک ایران‌زمین با ظهور نادرشاه اظهار تأسف می‌کند (همان: ۷۷ و ۷۸).

در قسمت‌هایی هم که درباره حملات حکومت زندیه به شهر بغداد است و مؤلف از ایرانیان با لحنی تند انتقاد می‌کند، مترجم دستی در این قسمت‌ها نبرده است و لحن تند مؤلف را، ظاهراً به خاطر بغض قاجاریان از زندیه، به فارسی انتقال داده است (همان: ۲۰۰).

شواهدی نیز در بیان مسائل اخلاقی می‌توان یافت: «نکوهش حرص و طمع: فی الحقیقه اکثر محظورات مخله بر امور سلطنت سنیه از طمع حادث شده» (همان: ۲۴۹)؛ «ستایش رازداری: نظام اصل ملک و دولت منوط به کتم اسرار است» (همان: ۲۴۹).

۴-۵ لایه کاربردشناسی ترجمه تاریخ آل عثمان

پس از سبک‌شناسی اجمالی متن کتاب، خوب است با واکاوی لایه‌های زیرین متن و انواع نظام‌های گفتمانی آن، به ارتباط نویسنده با مخاطبش توجهی داشته باشیم. در کتاب‌های تاریخی که زبان علمی و واژگان عینی بر سبک نگارش متن حاکم است، نظام گفتمانی کنشی بر متن بیشترین کاربرد را دارد. در این نوع گفتمان، بیشتر ایزه‌ها ارزش‌محورند. از آنجاکه موضوع کتاب، سرگذشت حاکمان و قدرتمندان جامعه است، گفتمان ایدئولوژیک و قدرت‌محور بر متن حاکم می‌شود و نویسنده نیز همچون قدرتمندانی که سرگذشتشان را روایت می‌کند به دنبال حفظ و ترویج ارزش‌ها و ایده‌های ذهنی خویش است. کنش بیانی یا اظهاری جزء ناگسستی و ناگزیر هر نوع روایت است؛ زیرا طبق این نوع کنش، نویسنده برای بیان رویدادها و گزارش حوادث باید به تولید عبارت‌ها و جمله‌های معنادار دست بزند و چاره دیگری به جز استفاده از این کنش ندارد. نوع دیگری از کنش‌های گفتاری که در متن ترجمه تاریخ آل عثمان دیده می‌شود، «کنش تأثیری» بوده که به «کنش ترغیبی» نیز موسوم است. «هدف در کنش ترغیبی واداشتن مخاطب به انجام یا ترک کاری است که می‌تواند در قالب التماس، درخواست، پیشنهاد یا فرمان صورت پذیرد. در این کنش گوینده می‌خواهد بین جهان خارج با وضعیت مطلوب خود از طریق مخاطب مطابقت ایجاد کند» (عبداللهیان و باقری، ۱۳۹۶: ۲۴۸).

باید توجه داشت که نویسنده به‌طور مستقیم به امر و نهی و ترغیب مخاطب نمی‌پردازد؛ بلکه با بیان سرانجام نیک افراد شایسته و باز نمودن عاقبت وخیم اشخاص نالایق، مخاطب را به اندیشه در کنش‌های اخلاقی و اعتقادی وامی‌دارد: «بعضی از خلفاء امویة از حدود شرعیّه تجاوز نموده، به انواع مظالم و معاصی مرتکب شدند؛ خصوصاً ولید ثانی که در سفاهت ثانی نداشت، تحقیر شعائر شرع مبین کرده، به زمره مسلمین توقیر نمود. عاقبت به جزای سوءنیت خداوند عزیز ذوانتقام چندان نگذشت نظام دولت و حکومتشان از هم پاشیده، به زوال و انقراض رساند» (جودت پاشا، ۱۲۷۴: ۲۰). گاهی نیز نصیحت‌گونه اخلاق و شیوه رفتار به مخاطب خویش می‌آموزد: «به حسب اقتضای حال و مقال، به جهت تسهیل امورات و انجام مهمات، گاه مهر و لطف، گاه قهر و عنف اظهار نمودن لازم و در کار است» (همان: ۲۴۵).

۵- نتیجه‌گیری

پس از بررسی‌های انجام‌شده بر این اثر، این نتیجه به دست آمد که سبک ترجمه‌های دوره قاجار با وجود مقید بودن به متن اصلی، باز هم جدا از سبک روزنامه‌نگاری و زبان محاوره نیست. نثر محمدحسین خوبی در

مقدمه کتاب، مصنوع و متکلف است و در ادامه ساده‌تر می‌شود؛ ولی همچنان از صناعات ادبی و لایه‌های پوشیده‌گفتمان درون‌متنی خالی نیست. مترجم تا حد بسیاری به متن اصلی مقید بوده و به‌جز چند حذف کوتاه و تغییر در حجم جملات، به‌صورتی که به محتوای تاریخی آسیب نرسد، تغییر دیگری در کتاب دیده نمی‌شود. محمدحسین خوبی در ترجمه خویش با ابزار واژگان، ضمن گزارش تاریخ، گفتمان اعتقادی - سیاسی عصر خویش را نیز به نمایش گذاشته است. جملات معترضه و شریطه و دعاگونه در پایان بسیاری از رویدادهای تاریخ عثمانیان تناسب میان زبان و تفکرات مذهبی و اخلاقی نویسنده را آشکار می‌کند؛ تاجایی که در گزارش متن تاریخی که باید بدون هرگونه داوری و تعصب باشد، پیوسته با یادآوری پادافره بد گناه و ظلم (مثلاً برای امویان) و پاداش نیک برای حکام و درباریان دوست‌داشتنی خود، به قضاوت می‌نشیند و باورهای خویش را به مخاطب القا می‌کند. برخی ویژگی‌های سبکی آن عبارت است از: کاربرد سجع و جناس به‌صورتی که به زبان محاوره نزدیک‌تر است و نمی‌توان چندان وجهه ادبی برای آنها قائل شد؛ کثرت استفاده از لغات عربی مجهول‌الاستعمال؛ استفاده از صورت عامیانه اعداد و اسما؛ تطابق صفت و موصوف؛ کاربرد افعال مرکب؛ کاربرد فراوان وجه مصدری؛ کاربرد افعال در معنای مجازی؛ استفاده از صفات مرکب برای موصوف؛ کاربرد واژگان، اصطلاحات و افعال عامیانه؛ استفاده از تلفظ ترکی واژگان بیگانه؛ استفاده فراوان از واژگان مترادف؛ کوتاهی جملات در متن اصلی؛ درهم‌ریختگی اجزای جمله به‌پیروی از نحو عربی؛ تضمین و تلمیح؛ تشبیه، استعاره و کنایه.

محمدحسین خوبی رمزگان خاص درباری و حکومتی، اسامی خاص، شاخص‌های شخصی، زمانی و مکانی را به‌گونه‌ای در لایه واژگانی ترجمه خود استعمال کرده است که به متن علمی و گزارش تاریخی خود اعتبار و رسمیت ببخشد. با وجود این، سبک نگارش خوبی کاملاً عینی و علمی نیست؛ برای نمونه بسیار از اسم معنا و واژگان ذهنی و انتزاعی استفاده کرده است و همانگونه که ذکر شد این رمزگان ابزاری برای یکه‌تازی وی در میدان پند و اندرزهای اخلاقی و مذهبی است.

ساختار نحوی این کتاب، با جمله‌های پیاپی، کوتاه و گسسته به‌طور دقیق یک گزارش تاریخی را نشان می‌دهد؛ ولی نویسنده هر جا که توانسته است قدرت قلم خویش را با تزیین جملات به صناعات ادبی به رخ کشیده و البته در این کار زیاده‌روی نکرده است. بیشتر افعال و واژه‌ها در وجه اخباری به کار رفته‌اند تا التزام و اطمینان نویسنده را از گزارش‌ها به نمایش گذارند. سطح ادبی و لایه‌های بلاغی به این متن تاریخی جنبه ادبی بخشیده و یکی از مهم‌ترین وجوه اهمیت و ارزش این اثر است. از میان صناعات ادبی، تشبیه و بیش از همه تشبیه بلیغ ابزار هنرنمایی‌ها و لفظ‌پردازی‌های نویسنده قرار گرفته است. همچنین نویسنده از بلاغت و ابزارهای ادبی به‌مثابه پوششی برای اندیشگان مضمیر خود در متن استفاده کرده است تا باورهای قضاوت‌گونه خود را ارزش ببخشد و به مخاطبش بقبولاند. وی به همین منظور، جملات خود را در کنش‌های بیانی و ترغیبی به نگارش درآورده و کوشیده است از کنش‌های التزامی، عاطفی و تمثالی، به‌سبب قطعیت کم آنها، کمتر استفاده کند. نویسندگان این مهم را در لایه‌های کاربردشناسی سبک این کتاب بررسی کرده‌اند.

منابع

اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان (۱۳۶۸). *المآثر والآثار*، به کوشش ایرج افشار، تهران: اساطیر.

- انوار، عبدالله (۱۳۵۲). فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی، تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- بامدادی، بهروز (۱۳۸۲). «سبک آذربایجانی در شعر فارسی»، فصلنامه متن‌پژوهی ادبی، شماره ۱۷، ۸۴-۱۰۲.
- بهار، محمدتقی (۱۳۴۹). سبک‌شناسی (تاریخ تطور نثر فارسی)، تهران: امیرکبیر.
- پاشازاده، غلامعلی (۱۳۹۲). «جودت پاشا، پیوند تاریخ‌نگاری و اندیشه سیاسی با مبانی غربی - اسلامی»، نشریه مطالعات اسلامی، ش ۱۷، ۲۷-۴۶.
- جودت پاشا، احمد (۱۳۰۹ ق.). تاریخ جودت، استانبول: مطبعه عثمانیه.
- _____ (۱۳۰۸ ق.). تاریخ جودت، ترجمه عبدالقادر افندی، بیروت: مطبعه جریده.
- _____ (۱۲۷۴ ق.). تاریخ آل عثمان، ترجمه محمدحسین خویی، نسخه خطی، کتابخانه ملی.
- _____ (۱۳۰۶ ق.). تاریخ آل عثمان، ترجمه محمدحسین خویی، نسخه خطی، کتابخانه دانشگاه تهران.
- حائری، عبدالحسین (۱۳۷۸). فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، تهران: مجلس شورای اسلامی، موزه و مرکز اسناد.
- دلبری، حسن؛ مهري، فرييا (۱۳۹۴). «کارکرد ایدئولوژی در لایه‌های سبکی داستان حسنک وزیر»، متن‌شناسی ادب فارسی، دوره جدید، ش ۲، ۶۳-۷۸.
- دهقانی، رضا (۱۳۹۰). «ضرورت‌ها و راهکارهای ترجمه متون تاریخی عثمانی به فارسی»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، س ۱۱، ش ۲، ۱-۲۰.
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۷). سبک‌شناسی نثر، تهران: میترا.
- _____ (۱۳۷۳). کلیات سبک‌شناسی، تهران: فردوس.
- فتوحی، محمود (۱۳۹۱). سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها، تهران: سخن.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۶۳). درباره ادبیات و نقد ادبی، تهران: امیرکبیر.
- _____ (۱۳۸۲). دستور مفصل امروز بر پایه‌ی زبان‌شناسی جدید، تهران: سخن.
- قزوینی، محمد (۱۳۲۷). «وفیات معاصرین»، مجله یادگار، س ۵، ش ۳، ۵۱-۷۲.
- عبداللهیان، حمید؛ باقری، علی‌اصغر (۱۳۹۶). «کنش‌های گفتاری پنج‌گانه در شعر «صدای پای آب» سپهری»، دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی، سال ۲۵، شماره ۸۲، ۲۵۸-۲۴۱.
- مقصود، جواد (۱۳۴۹). فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی اصفهان، تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- Arıkan, Zeki (1958), "Tanzimattan Cumhuriyete Tarihçilik", *Tanzimattan Cumhuriyete, Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmed Cemalettin (2003), *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Ayine-i Zurefa)*, İstanbul: Kitabevi.
- Islam Ansiklopedisi (2005), *cilt 7*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, Cevdet Paşa.

